



Boverket



Förskolor och skolors fysiska miljö, del 4 – Processen

Vägledning

Titel: Förskolor och skolors fysiska miljö, del 4 – Processen – Vägledning
Utgivare: Boverket, november, 2025

Om vägledningens aktualitet

Denna vägledning togs fram som en del av Boverkets regeringsuppdrag om att ta fram en vägledning för förskolors och skolors fysiska miljö (dnr 149/2020).

Vägledningen var publicerad på Boverkets webbplats mellan maj 2020 – december 2025.

Vägledningen publiceras som pdf på Boverkets webbplats mars 2026.

Då vägledningen inte längre uppdateras kan den innehålla inaktuell information.

I bilagan finns utdrag ur de författningar som vägledningen hänvisar till när den publicerades som pdf.

Innehållsförteckning

Om vägledningens aktualitet.....	3
Sammanfattning.....	5
Vägledningens innehåll	5
Vägledningen består av sex delar	5
1 Om vägledningen förskolors och skolors fysiska miljö	7
Vem riktar sig vägledningen till?	7
Varför vägledningen?	7
God gestaltning av skolor och förskolor - huvudbudskap	8
Skolformer som omfattas av vägledningen	8
Så tog vi fram vägledningen.....	8
Centrala begrepp för förskolors och skolors fysiska miljö.....	9
2 Processen	12
Gestaltning är en kontinuerlig process.....	12
Från idé till förvaltning – processen i korthet	13
Planera, bygga och förvalta	14
Äga eller hyra påverkar gestaltningen.....	17
Framgångsfaktorer för en bra process.....	17
Avsnittets innehåll	18
3 Samverkan	19
Att tänka på vid gestaltningen	19
Samverkan ökar förståelsen för olika perspektiv	19
Låt gestaltningsprocessen utgå från verksamheten	20
Skapa en stabil organisation med rätt kompetens	22
Referenser.....	24
Relaterad information	24
4 Aktörer och roller i processen	25
Kommunens aktörer	25
Andra viktiga aktörer	27
5 Tidiga skeden	30
Att tänka på vid gestaltningen	30
Flera parallella processer som måste gå i takt	30
Lokalisering och val av tomt.....	32
Ha koll på detaljplaneprocessen	33
Använd hela gestaltningsprocessen för att testa olika typer av lärmiljöer	34
6 Stödjande dokument.....	35
Att tänka på vid gestaltningen	35
Förvaltningsövergripande visioner och målbilder visar vägen under gestaltningsprocessen	35
Pedagogiskt visionsdokument och funktionsprogram stärker en långsiktig kunskapsuppbyggnad	37
Kommunala riktlinjer för utemiljöer vid skolor och förskolor.....	39
”Husboken” – dokumentation av idéerna bakom gestaltningen.....	39
Kommunövergripande arkitekturstrategi för den byggda miljön	40

Sammanfattning

Den här vägledningen handlar om hur man kan gestalta förskolor och skolors fysiska miljö för att bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle. Vägledningen beskriver och illustrerar hur detta kan göras under hela gestaltungsprocessen – från strategisk planering till förvaltning.

Vägledningens innehåll

Barn och unga tillbringar en stor del av sin uppväxt i förskolans och skolans inom- och utomhusmiljöer. Väl planerade, byggda och förvaltade kan dessa miljöer göra stor skillnad för barns och ungas lärande, hälsa och välbefinnande.

Förskolans och skolans fysiska miljöer behöver ständigt utvecklas och förbättras för att främja lärande, hälsa och välbefinnande och Boverkets vägledning är tänkt att fungera som stöd i det arbetet. Vägledningen riktar sig till såväl offentliga som enskilda aktörer som arbetar med planering, byggande och förvaltning av skolor och förskolor. Den inledande sidan under varje huvudrubrik riktar sig främst till beställare och beslutsfattare, och efterföljande sidor till praktiker inom verksamhet och gestaltning. Nedanstående ikoner fungerar som guide i början av varje sida för att tydliggöra vilket eller vilka områden sidan berör.



Figur 1. Ikoner som visar vilket område respektive vägledningssida behandlar – förskola, skola, inomhus och/eller utomhus. Illustration: Boverket.

Vägledningen består av sex delar

Innehållet i vägledningen är indelat i sex delar.

Strategiska ställningstaganden och vägval

För att kunna skapa tillgängliga, stimulerande och trygga miljöer för utveckling, inlärning och välmående behöver många olika behov och önskemål, inte sällan komplexa och motstridiga, vägas mot varandra. Detta avsnitt resonerar kring några viktiga strategiska ställningstaganden och vägval i samband med ny-, om- och tillbyggnader av förskolor och skolor.

Byggnaden och utemiljön gestaltas som en helhet

Denna del tar upp den fysiska miljöns utformning inom fastighetsgränsen. Här beskrivs på vilket sätt utformningen av en byggnad och utemiljön kan utgå från verksamhetens behov. Struktur och funktioner i byggnaden och utemiljön, liksom gestaltningens grundstenar: materialval, färgsättning, konstens och naturens roll i lärmiljöer, ljud- och ljuskvalitet behandlas. Vidare lyfts gestaltning av rörelsefrämjande och varierade lärmiljöer.

Förskolan och skolan som en del av samhällsbygget

Detta avsnitt behandlar det vidare perspektivet – kopplingen mellan förskole- och skolmiljön och den övriga bebyggelsestrukturen och samhället i stort. Här beskrivs exempelvis olika lokaliseringsprinciper, kriterier för barn och elevers skolväg, hur gestaltningen kan stödja flexibilitet och samnyttjande, liksom förskolans och skolans roll som en viktig mötesplats för lokalsamhället.

Processen för att skapa väl gestaltade förskolor och skolor (den del du läser nu)

Avsnittet behandlar gestaltungsprocessens olika delar - planera, bygga och förvalta, vilka aktörer som deltar och vem som kan påverka vad och när. Vikten av bra styrdokument och inkluderande processer redan i tidiga planeringsskeden lyfts fram, liksom av ett förvaltningsövergripande samarbete inom kommunen. Ett antal verktyg som kan vara användbara i arbetet beskrivs, bland annat pedagogiska program och funktionsprogram.

Lagar, andra regler och politiska mål

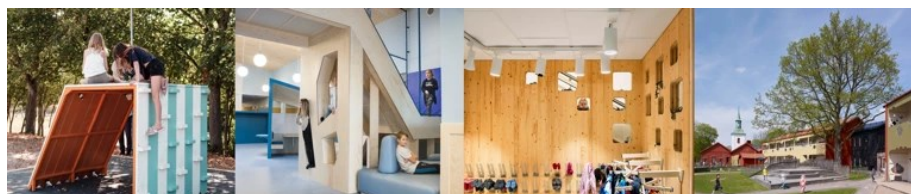
Här finner du en översikt över de lagstiftningar som påverkar planering, byggande och förvaltning av förskolans och skolans inomhus- och utomhusmiljöer. De regleringar som bedöms som mest centrala i sammanhanget beskrivs liksom de nationella mål som har särskild relevans för skolans och förskolans fysiska miljöer.

Skolor och förskolor – exempelsamling

Denna samling av lärande exempel syftar till att ge inspiration och inblick i andras erfarenheter med att planera, beställa, bygga och förvalta förskole- och skolmiljöer runt om i landet. Exempel på nybyggnader så väl som om- och tillbyggnader av befintliga förskolor och skolor finns med.

1 Om vägledningen förskolors och skolors fysiska miljö

Denna sida sammanfattar vägledningens bakgrund och huvudbudskap. Den beskriver också vägledningens omfattning och målgrupper, samt hur innehållet tagits fram.



Figur 2. Från vänster, exempel på en rörelsefrämjande skolgård för äldre barn på Östratornskolan i Lund, en varierad lärmiljö på Brogårdaskolan i Bjuv, en miljö utformad utifrån barnens skala på Hedlunda förskola i Umeå och en utemiljö på Hemsjö skola i Alingsås, där såväl materialvalet och detaljeringen anspelar på den kringliggande kulturmiljön. Foto: Daniel Zachrisson, Matilda Kjell, Felix Gerlach, Bert Leandersson.

Vem riktar sig vägledningen till?

Denna vägledning riktar sig till offentliga och enskilda aktörer under hela gestaltungsprocessen för förskolor och skolor. Förskolans och grundskolans huvudmän samt politiker och beslutsfattare på kommunal nivå är en viktig målgrupp. Yrkesverksamma praktiker är en annan.

Vägledningen riktar sig utöver samhällsplanerare, arkitekter och landskapsarkitekter även till pedagoger och rektorer. Detta för att öka kunskapen om hur den fysiska miljön kan bidra till att skapa bättre förutsättningar för inlärning och välmående.

Varför vägledningen?

Väl gestaltade förskolor och skolor kan göra stor skillnad i många människors vardag. Barn och unga utgör ungefär en femtedel av Sveriges befolkning.

Den fysiska miljön i förskolan eller skolan är ofta den första miljö som barnet möter på egen hand utanför hemmets sfär. Det är kanske vårt första och mest intensiva möte med arkitektur, och dessa miljöer lämnar livslånga avtryck i oss.

Barn och unga tillbringar en stor del av sin uppväxt i förskolans och skolans inom- och utomhusmiljöer, och miljöerna behöver därför vara ändamålsenliga utifrån deras perspektiv. Deras sätt att röra sig skiljer sig från vuxnas, deras behov och deras preferenser är annorlunda. De är även känsligare för exempelvis buller, föroreningar och stress.

Sett till hur många personer som vistas i förskolans och skolans miljöer varje dag handlar det också om landets största arbetsplats. Barn är beroende av vuxna för sin trygghet och utveckling, och förskolans och skolans fysiska miljöer behöver vara bra arbetsmiljöer även för lärare, pedagoger och övrig personal.

I arbetet med att skapa god kvalitet i samhällets olika miljöer är förskolor och skolor därför ett prioriterat område där det offentliga ska agera föredömligt. (Politik för gestaltad livsmiljö, prop. 2017/18:110, s. 56)

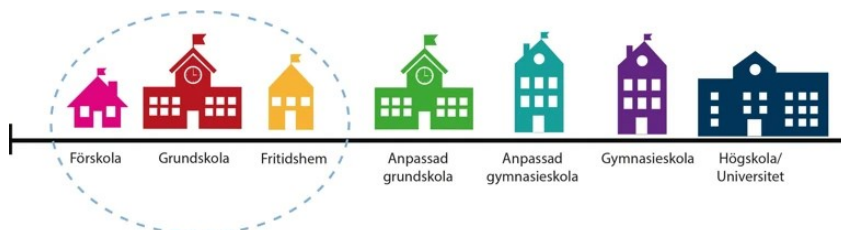
God gestaltning av skolor och förskolor - huvudbudskap

För att skapa hållbara och tillgängliga skol- och förskolemiljöer av hög kvalitet i hela landet ser Boverket det som särskilt angeläget att gestaltningen:

- Beträktas som en strategiskt viktig samhällsbyggnadsfråga.
- Utgår från verksamheternas behov, och stödjer lärande och välbefinnande såväl inomhus som utomhus.
- Sker under hela processen – från strategisk planering till byggande och förvaltning.

Skolformer som omfattas av vägledningen

Det finns många olika skolformer med såväl offentlig som med enskild huvudman. Denna vägledning omfattar i dagsläget förskola, grundskola och fritidshem eftersom det är det område som upplevs ha störst behov av stöd och vägledning. Boverket ser dock att det finns behov av vägledning även kring övriga skolformers byggda miljöer.



Figur 3. Vägledningens omfattning i dagsläget. Illustration: Boverket

Så tog vi fram vägledningen

Vägledningen har tagits fram av Boverkets medarbetare. Dialog har förts med kommuner och andra myndigheter, praktiserande arkitekter liksom med forskare vid bland annat SLU, KTH och Högskolan i Gävle. Nyckelpersoner har intervjuats, inläsning av aktuell litteratur och forskning har gjorts och en rad studiebesök har genomförts.

Boverket har också använt sig av en extern referensgrupp som har bidragit till kvalitetsgranskning av materialet. Referensgruppen består av representanter från Arbetsmiljöverket, Friskolornas riksförbund, FSO, Folkhälsomyndigheten, Lärarförbundet, Myndigheten för delaktighet, representanter från kommunerna i Falun, Göteborg, Malmö, Stockholm och Umeå, Riksantikvarieämbetet, Skolhusgruppen, Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Statens centrum för arkitektur och design (ArkDes), Statens konstråd, Sveriges Arkitekter, Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Trafikanalys, Trafikverket och Tankesmedjan Movium vid SLU.

Exempelsamlingen med lärande exempel från olika delar av landet är baserad på studiebesök och intervjuer på plats.

Centrala begrepp för förskolors och skolors fysiska miljö

På de här webbsidorna om att utveckla skolors och förskolors fysiska miljö förekommer ord och begrepp som kan ha olika betydelse i olika sammanhang. Här förklarar Boverket hur de begrepp som är centrala för dessa webbsidor ska tolkas i detta sammanhang. Begreppen är listade i bokstavsordning.

Arbetslag

Ett arbetslag är en grupp lärare och pedagoger som arbetar tillsammans med en barn- eller elevgrupp. Arbetslagen kan arbeta med olika åldrar och årskurser eller med ett visst ämne. Barn- och elevhälsan (kurator, skolsköterska, specialpedagog med flera) kan också vara ett arbetslag.

Barn

Barnkonventionens definition av begreppet barn omfattar varje människa som ännu inte fyllt 18 år. Barn är ingen homogen grupp, och behov och förutsättningar skiftar bland annat beroende på barnets ålder, vilket ställer olika krav på den fysiska miljön. På de här webbsidorna använder Boverket därför även begreppet barn och unga.

Barnperspektiv och barnets perspektiv

I planering, byggande och förvaltning är det viktigt att den som gestaltar en miljö har generell kunskap om barns behov, vilket kallas för att utgå från ett barnperspektiv. För att få mer specifik kunskap om de barn och unga som berörs av verksamheten på en särskild plats måste man fråga dem om deras tankar och önskemål. Det barnen då själva beskriver kallas för barnets perspektiv.

Elev

Barn eller ungdom som går i förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola, sameskola, gymnasieskola eller gymnasiesärskola. Barn i förskolan ingår inte i begreppet elever. På de här webbsidorna har Boverket valt att fokusera på elever i förskoleklass och grundskola eftersom det är de områden som idag upplevs ha störst behov av stöd gällande de fysiska miljöernas utformning.

Friyta för lek och utevistelse

Friyta för lek och utevistelse är ett begrepp som beskriver den tillgängliga yta som barnen kan använda på egen hand när de är utomhus. Friytan är lika med den lekyta barnen kan använda när verksamheten är igång, men även i viss mån på fritiden. Förrådsbyggnader, bil- och cykelparkering samt ytor för lastning och lossning är inga lektytor och ingår därmed inte i friytan för lek och utevistelse. Takterrasser har begränsad tillgänglighet och betraktas därför som kompletterande ytor. Enligt 8 kap. 9 § andra stycket plan- och bygglagen (2010:900), ska det på tomten till en byggnad som innehåller lokaler för fritidshem, förskola eller skola eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse.

Fritidshem

Fritidshem vänder sig till elever i åldersspannet 6-13 år och ska bidra till barns utveckling, omsorg och lärande. Eleverna kan vara på fritidshemmet både före och efter skoldagen och under skollov. Enligt Skolverket ska fritidshemmet stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem en meningsfull fritid och rekreation.

Funktionsprogram för skola eller förskola

Funktionsprogrammet fungerar som ett styrdokument och ett underlag för kommunikation med de människor som berörs vid utformande av skolan eller förskolan. Funktionsprogrammet anger vilka funktioner byggnader och utemiljöer ska ha, men kan också innehålla övergripande målsättningar. Funktionsprogrammet är ett stöd vid planering, beställning, upphandling och utformning av skolor och förskolor.

Förskola

Förskolan är en skolform för barn från ett till fem år. Alla barn i Sverige har rätt till förskola ett visst antal timmar i veckan från tre års ålder, oavsett om föräldrarna arbetar, studerar eller är arbetssökande.

Hemvist

Själva skol- eller förskolebyggnaden kan vara uppdelad i olika hemvister. Varje hemvist har en liknande sammansättning av funktioner som klassrum, personalarbetsrum, allrum, grupprum och kapprum. Storlek och sammansättning av funktioner kan se olika ut. Varje hemvist har ett eget

arbetslag (se ovan). Syftet med hemvisterna är att skapa tryggare och lugnare miljöer.

Lärmiljö

Fysisk lärmiljö omfattar alla miljöer i skolan och förskolan som är tillgängliga för barnen och eleverna inomhus och utomhus, och som kan användas i pedagogiskt syfte. Det inkluderar bland annat klassrum, verkstäder, ateljéer, grupprum, måltidsmiljöer, gymnastiksal, gård och naturmiljöer.

Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF)

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) är ett samlingsnamn för flera olika diagnoser. ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) och ASD (Autism Spectrum Disorder), Tourettes syndrom och språkstörning är några av de mest välkända.

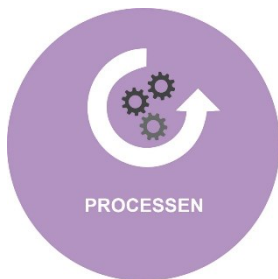
Skola

Begreppet skola omfattar förskola, förskoleklass, grundskola, grundskola, specialskola, sameskola, gymnasieskola, gymnasieskola och vuxenutbildning. På de här webbsidorna har Boverket valt att fokusera på förskoleklass och grundskola eftersom det är de områden som idag upplevs ha störst behov av stöd gällande de fysiska miljöernas utformning.

Universell utformning

Universell utformning är en grundläggande princip i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Universell utformning utgår ifrån att alla människor är olika med olika förutsättningar och behov. Det innebär kortfattat att produkter, miljöer, program och tjänster i största möjliga utsträckning ska kunna användas av alla, utan behov av anpassning eller specialutformning.

2 Processen



Figur 4. Illustration: Angelica Åkerman/Boverket

Processen att gestalta omsorgsfullt utformade förskolor och skolor pågår under en byggnads eller utemiljös hela livscykel – från planering till byggande och förvaltning. Gestaltningen är därför inte bara en fråga för arkitekter och samhällsplanerare, utan något som skapas av många olika aktörer tillsammans. En god gestaltning utgår från verksamhetens behov, är upplevelserik och hållbar över tid.

Gestaltning är en kontinuerlig process

Gestaltning är inte bara en fråga vid projektering och byggande. Gestaltningen utvecklas under en fysisk miljös hela livscykel där förutsättningarna sätts i de tidiga skedena under planeringen. Byggandet är ett kritiskt skede där pedagogiska visioner och andra målsättningar ska gestaltas och omsättas till en fysisk miljö. I förvaltningsskedet eller bruksskedet testas och vidareutvecklas gestaltningen i skarpt läge. Miljön ska fungera för verksamheten och kunna utvecklas med dess behov. Ändras behoven i den pedagogiska eller sociala miljön mycket (se illustrationen nedan) kan den fysiska miljön behöva genomgå en ny cykel av planering och om-, till- eller nybyggnation för att fortsätta fungera över tid.



Figur 5. Den så kallade tillgänglighetsmodellen illustrerar sambandet mellan lärmiljöns tre dimensioner. De tre hörnen – social, pedagogisk och fysisk miljö – behöver samspela utifrån barnets och elevens behov och förutsättningar. Illustration: Specialpedagogiska Skolmyndigheten

Från idé till förvaltning – processen i korthet

Processen att skapa en omsorgsfullt gestaltad skola eller förskola omfattar två delar. Den första delen handlar om kommunens övergripande planering och omfattar:

- kapacitetsutredningar och resurskartläggning av befintliga kommunala och enskilda förskolor och skolor med olika stödjande funktioner som idrottslokaler och anläggningar,
- behovskartläggning på kort och lång sikt gällande kommunens behov av platser för kommunen som helhet och för de olika verksamheterna (förskola, skola, fritidshem, elevhälsa, idrott, fritid och kultur),
- kommunens översiktsplanering och fysiska planering
- strategisk planering inom lokalförsörjning och fastighetsutveckling, exempelvis strategisk fastighetsplan samt
- pedagogiska program och funktionsprogram.

Den andra delen ligger på projektnivå och omfattar processen att planera, bygga och förvalta den enskilda skolan eller förskolan.



Figur 6. Processen att bygga om, bygga till eller bygga nytt är mer av en linjär process. Varje process är unik, men följer en generell linje. Planeringsfasen omfattar idé och visionsarbete, förstudie och lokalisering, detaljplan, projektering och bygglov. Därefter följer byggande och förvaltning. Denna process behöver stödjas av kommunens övergripande planering (den nedre pilen) som omfattar olika stöddokument. Illustration: Boverket

De olika processdelarna är beroende av varandra och samverkar. Den strategiska nivån ligger till grund för det fördjupade arbetet på projektnivån. Samtidigt är det angeläget att erfarenheter från olika projekt tas omhand i den övergripande planeringen. Fokus kommer i denna vägledning fortsättningsvis att ligga på projektprocessen för den enskilda förskolan eller skolan, vilka aktörer som behöver vara med i vilket skede och hur samspelet med den övergripande planeringen ser ut.

Även om man planerar långsiktigt så kan mycket hända på vägen. En sämre världsekonomi påverkar bostadsbyggandet som i sin tur påverkar behovet av skolor och förskolor. Läroplaner som ändras påverkar skolans verksamhet och organisation. Detaljplaneprocesser kan dra ut på tiden på grund av överklaganden eller på att de behöver gå i takt med utbyggnad av kommunal infrastruktur. Det handlar mer om att hela tiden vara aktiv i

processen och samverka med olika parter och göra professionella bedömningar under resans gång.

Planera, bygga och förvalta

Planera – idé, vision, lokalisering, detaljplan och projektering

Planeringsfasen av ett skol- eller ett förskoleprojekt startar ofta med en programdel där idé och vision för den specifika verksamheten formuleras. Detta görs med fördel tillsammans med verksamheten – såväl med vuxna som med barn och unga. Därefter kan en förstudie tas fram och en lokaliseringsprövning ske för att hitta en bra tomt. Ett alternativ kan också vara att bygga ut eller bygga om en befintlig förskola eller skola. Parallellt med, eller efter, lokaliseringsprövningen påbörjas arbetet med detaljplanen som skapar förutsättningarna för byggandet. Om tomten är komplicerad kan projektering och framtagande av systemhandlingar behöva ske parallellt med framtagandet av detaljplan. Det kan exempelvis handla om tomtens topografi, kringliggande verksamheter eller infrastruktur som innebär att tids- eller kostnadsdrivande åtgärder behöver vidtas. Därefter behöver själva byggnationen handlas upp, bygghandlingar tas fram och ansökan om bygglov ske.



Figur 7. Planeringsfasen för Landamäreskolan i Göteborg, där pedagogiska visioner gestaltas och ges en fysisk form. Foto: Åke E:son Lindman.

Byggande

Byggfasen eller genomförandefasen är den del av planeringen där alla förutsättningar och planer faller ut, dels ekonomiskt och dels fysiskt i form av en byggnad eller anpassning. Det är i denna fas som inriktningen i visions- och funktionsprogrammen möter de tekniska egenskapskraven, tomtens och detaljplanens förutsättningar och verksamhetens behov. Alla antaganden från planeringsskedet behöver preciseras och stämmas av mot vad som är möjligt. Önskemål och resurser vägs samman till en helhet där genomförandet blir ett kvitto på förberedelserna. Därför är det viktigt att se till vilka förutsättningar som ges i byggfasen när man ställer upp ambitioner för ett förskole- eller skolprojekt.

En viktig del av genomförandefasen är att organisera projektledning, entreprenadformer och projektering. Olika typer av organisation ger olika möjligheter att styra leveranser, kostnader och kvalitet.

Tekniska och praktiska egenskaper skall också ge bra förutsättningar för god ekonomi och hållbarhet i förvaltningsskedet. En byggnads största kostnad ligger i den tid den används. Därför är också byggfasen en viktig del av förvaltningsfasen. En ökad investering kan ge besparingar under den resterande livslängden, såväl ekonomiskt som upplevelsemässigt.

En framgångsfaktor för en god gestaltning är att det finns tydliga effektmål för de fysiska miljöerna som också får ge avtryck i upphandling av byggtreprenörer och andra underentreprenörer.

Om att arbeta med tydliga effektmål under rubriken Vision för Bjuvs kommun som utgångspunkt för arbetet med Brogårdskolan på sidan Stödjande dokument.



Figur 8. Byggande av Landamäreskolan i Göteborg. Foto: Åke E:son Lindman

Läs mer om hållbart byggande

[Byggprocessen - PBL kunskapsbanken - Boverket](#)

[Ekosystemtjänster i den byggda miljön - PBL kunskapsbanken - Boverket](#)

[Livscykelanalys - Boverket](#)

[Förändra projektkulturen i byggbranschen - Boverket](#)

Renovering av skola och förskola

[Miljösmarta lösningar vid renovering av skola \(på Sveriges miljömåls webbplats\)](#)

Förvaltning

Förvaltningsskedet eller bruksfasen är den del som har störst effekt på ekonomi, energi, klimat och verksamhet under hela byggnadens livslängd. Förvaltningsfasen lämpar sig ofta väl för att engagera verksamheternas personal, barn och elever i skötsel och utveckling av sin vardagsmiljö. En viktig aspekt är att det avsätts medel för justeringar i miljön efter att den tagits i bruk.

Med tiden kan andra behov för inomhusmiljön uppstå. Det kan handla om ändrat behov av kapacitet eller en ny läroplan som ställer nya krav på typen av lärmiljöer. Dessa förändrade behov kan göra att miljön behöver justeras och byggas om. Här är det angeläget att grundläggande arkitektoniska kvaliteter tas om hand i förvaltningen och inte går förlorade.

Förvaltningsfasen är ett viktigt skede för att utveckla utemiljöns kvaliteter. När en lärmiljö står färdig för inflyttning är utemiljön ofta klar att använda, men kan med åren och rätt skötsel utveckla sin fulla potential genom att träden etableras och blir stora och buskar och annan grönska blir fina leksnår. Det är inte ovanligt att utemiljön används eller slits på ett sätt som man kanske inte förutsett. Verksamheten kommer på saker de önskar i samband med att de börjar använda miljön. Finns det möjlighet i detaljplanen kan man komplettera med till exempel ett växthus.



Figur 9. Förvaltningsfasen börjar när byggnad och utemiljön tas i bruk av verksamheten. Skolavslutning på Landamäreskolan i Göteborg. Foto: Åke E:son Lindman

Äga eller hyra påverkar gestaltningen

Vem som äger och förvaltar en skola eller förskola påverkar vilka aktörer som är inblandade i gestaltungsprocessen, liksom tidshorisonten för verksamheten att påverka utformningen. För kommunen handlar skillnaderna mellan att äga verksamhetslokaler eller hyra dem bland annat om graden av flexibilitet och kontroll. Om kommunen själv äger och förvaltar blir det en mindre omfattande (det vill säga enbart kommunintern) process för att ändra den fysiska miljön om verksamhetens behov förändras.

[Rapporten Äga eller hyra verksamhetslokaler \(på Sveriges Kommuner och Regioners webbplats\).](#)

Enskilda huvudmän som avser bedriva verksamhet för skola eller förskola bygger sällan nya byggnader för detta. Vanligen förvärvas eller hyrs befintliga byggnader som inte alla gånger är byggda för skolverksamhet. Detta gör att investeringen ligger i att ändra och bygga om byggnaden till skola eller förskola.

Framgångsfaktorer för en bra process

Studera hur andra har gjort

I en mindre kommun som bygger en skola eller förskola mer sällan kan kommunen behöva studera hur andra kommuner har gjort och analysera vilken typ av organisation man själv behöver.

Politisk styrning

Beslut om att bygga en skola eller förskola och vilken budget investeringen ska ha är nästan alltid en politisk fråga för ansvarig nämnd eller kommunfullmäktige. Det är väsentligt att ha en god dialog med ansvariga politiker och bland annat visa på mervärdena av en genomtänkt och väl gestaltad skola eller förskola på lång och kort sikt. Lokalkostnaden påverkar verksamhetens hela budget. En investering i den fysiska miljön kan ge positiva effekter både på kvalitet för verksamheten och på ekonomin i förvaltningsskedet.

Processledare

Att ta in en intern eller en extern processledare som fungerar som länk mellan olika förvaltningar och/eller mellan arkitekter och verksamhet kan underlätta processen och säkerställa att fler aktörer kommer till tals och känner sig delaktiga i processen.

Beslutsför projektgrupp

En viktig framgångsfaktor är att ha en mindre projektgrupp som består av olika kompetenser och som också har mandat att fatta vissa beslut. Vilken typ av beslut det kan handla om är också bra att klargöra tidigt.

Beställarkompetens

För att kunna skriva ett bra förfrågningsunderlag inför upphandling och beställa rätt typ av byggnad och utemiljö behövs beställarkompetens inom flera områden; arkitektur, landskap och utemiljö, byggnadsteknik, VA, ventilation, IT, belysning, inredning, dagvatten både utifrån ett förvaltningsperspektiv och från ett verksamhetsperspektiv. Det kan också handla om vilken entreprenadform som ska väljas för byggandet.

Här kan kommunövergripande gestaltungsprogram, funktionsprogram, riktlinjer för utemiljö eller arkitekturprogram ge stöd.

Avsnittets innehåll

- Samverka brett genom hela processen
- Aktörer och roller i processen
- Satsa på tidiga skeden
- Ta hjälp av styrande och stödjande dokument för att säkra kvalitet och kontinuitet

3 Samverkan

Omsorgsfull och hållbar gestaltning av skolor och förskolor skapas tillsammans och behöver utgå från verksamhetens behov. Därför behöver samverkan mellan olika kompetenser och kunskapsområden ske under hela processen. Oavsett om det är en kommunal eller fristående verksamhet behöver flera kommunala förvaltningar involveras i olika skeden.

Att tänka på vid gestaltningen

- Se varje enskilt förskole- eller skolprojekt som ett integrerat verksamhets-, stadsbyggnads- och fastighetsprojekt och samverka utifrån detta.
- Utgå från verksamheten – för dialog med personal, elever och barn redan i planeringsskedet. Involvera skyddsombuden tidigt i processen.
- Verka för kontinuitet bland de medverkande aktörerna – ju fler som är med i flera av processtegen desto bättre.
- Få med genomförandefrågorna – och de tekniska förvaltningsfrågorna tidigt i processen.
- Ta fram gemensamma effektmål för de fysiska miljöerna att ha som stöd i gestaltungsprocessen.
- Använd metoder för dialog som stöd i processen för att säkra både kunskap och innovation och därigenom hållbara förskole- och skolmiljöer.

Samverkan ökar förståelsen för olika perspektiv

Att bygga om, bygga till eller bygga en ny skola eller förskola är en stor investering och därför är det viktigt att miljöerna blir ändamålsenliga, upplevelserika och hållbara över tid.

Olika aktörer har olika utgångspunkter i processen att bygga skola och förskola. Det är angeläget att alla aktörer förstår hur dessa utgångspunkter påverkar helheten. Det kan handla om att den som är ansvarig för skolans organisation på utbildningsförvaltningen förstår att skolenheternas storlek, lokalisering och hur skolan organiseras och struktureras bidrar till stads- och samhällsutvecklingen på olika sätt och kan påverka segregationen. Den som planerar staden och den byggda miljön behöver ha kunskap om skolans och förskolans behov, till exempel att kvarteren som ska rymma skola och förskola behöver vara av en viss storlek för att

verksamheten ska bära sig ekonomiskt. Vidare behöver den som är ansvarig för lokalernas storlek, placering och utformning förstå de pedagogiska målen och visionerna. Genom samverkan i tidiga skeden mellan olika aktörer kan dessa olika utgångspunkter belysas, samordnas och vid behov förhandlas för att åstadkomma en bra helhet.

”I en kommun måste skolor ses som en strategisk samhällsbyggnadsfråga. Det är inte bara en fråga för utbildningsförvaltningen eller för fastighetsförvaltningen eller fastighetsbolaget utan även för stadsbyggnadskontoret, gatu- och parkkontoret och kultur- och fritidskontoret!” (Lokalförsörjningschef, Knivsta kommun)

Låt gestaltungsprocessen utgå från verksamheten

För att skolor och förskolor ska vara ändamålsenliga behöver de gestaltas i dialog och förankras med verksamheten. Pedagoger, elever, barn och annan personal på skola och förskola är experter på sin egen närmiljö och på vilka behov de har. Verksamhetens skyddsombud ska alltid involveras när de fysiska miljöerna ändras. Förvaltningspersonalen är också en viktig aktör.

Det är en framgångsfaktor att arbetsgrupper med olika typer av kompetenser medverkar under hela processen samt att barn och unga liksom aktörer med pedagogisk kompetens ges möjlighet att vara delaktiga på beslutsnivå. Detta är särskilt viktigt vid om- eller tillbyggnad när det finns en verksamhet på plats.

Nära samverkan och dialog mellan planerare, arkitekter, verksamhet och förvaltare bidrar till en arbetsprocess där förutsättningar för gestaltning kan identifieras tidigt och utvecklas kontinuerligt. I dialogprocessen undersöker personer med olika roller och perspektiv tillsammans vilka behov, möjligheter och intressekonflikter som finns i det enskilda förskole- eller skolprojektet.

En inkluderande process bidrar till hållbarhet

Delaktighetsarbetet kan ses som ett sätt att säkra den ekonomiska hållbarheten ur ett längre tidsperspektiv. En ändamålsenlig miljö behöver färre kostnadsdrivande förändringar efter inflyttning och utnyttjar de tillgängliga ytorna utan att varken skapa trängsel eller tomma lokaler under delar av dagen.

Hållbarhet är en viktig aspekt av gestaltungsarbetet. Skolorna och förskolorna ska hålla över tid och fungera inte bara för dem som arbetar i lokalerna idag, utan också för kommande generationer av barn, elever och pedagoger. Därför behövs också ett visst mått av generalitet i utformning för att skapa robusthet i fastighetsbeståndet över tid.

Ta höjd för att dialogen kräver tid och resurser

En organisation som är ovan vid nybyggnad kan behöva lägga resurser att ta fram tydligare underlag så som program och plats i tidplanen för dialog. Verksamheten kan ha svårt att läsa ritningar och därför ha behov av illustrationer, modeller och andra metoder för att visualisera gestaltningen. Under gestaltungsarbetet är det därför viktigt det finns resurser och tid avsatta för dialog, att någon ansvarar för att dialogen förs och att resultatet tas omhand i gestaltningen.

Ta fram effektmål för lärmiljöerna

En framgångsfaktor för omsorgsfullt utformade skolor och förskolor är att utgå från verksamhetens behov och målsättningar och tidigt i processen formulera effektmål för vad den nya miljön ska uppnå. Effektmålen behöver byggas underifrån av verksamheten och formuleras för att sedan politik eller högre tjänstepersoner ska kunna fatta beslut om dem. Att lägga tid på att ta fram tydliga mål och att förankra dem lägger en bra grund för hela projektet.

Effektmål kan också vara en del av ett funktionsprogram och därmed vara ett bra stöd vid nybyggnad när det inte finns en verksamhet eller organisation att utgå från.

Lärande exempel: Dialog och effektmål för nya Brogårdaskolan i Bjuv

I utformningen av Brogårdaskolan arbetade processledaren tillsammans med verksamheten med att ta fram effektmål för skolan. Samtliga mål var förankrade i en behovsanalys gjord i samverkan med skola och utbildningsförvaltning och i den verksamhetsbeskrivning som låg till grund för projektet. Processen att ta fram effektmål var helt öppen och personal och elever fick vara med och formulera effektmålen under en på förhand bestämd tid. När tiden var ute fattade kommunstyrelsens arbetsutskott beslut om 12 effektmål, vilka följde med in i förfrågningsunderlaget för upphandlingen. Det övergripande målet för skolan handlade om stolthet och framtidstro. Detta innebar bland annat att Brogårdaskolans gestaltning ska:

- bidra till att stärka bilden av Bjuv som en nyskapande kommun med nästa generation i fokus.
- bidra till att attrahera och behålla skicklig pedagogisk personal i Bjuv genom att erbjuda dem en mycket attraktiv arbetsmiljö.
- bygga vidare på och tillför nya värden till Bjuvs stolta arkitektoniska arv.
- utgöra ett föredömligt projekt som når uppsatta mål inom givna ramar.

Andra effektmål var att skapa en trollerilåda för lärande och att skolan ska vara som ett andra hem.

Skolans rektor skapade olika arbetsgrupper för bland annat utemiljö, specialpedagogiskt stöd, hemvister och entréer. Det fanns också en skolledningsgrupp. Arkitekterna och projektledningen hade workshops med varje arbetsgrupp som i sin tur förankrade inom sitt lärarlag eller med sina kollegor. Efter varje referensgruppsmöte uppgraderade arkitekterna skisserna som sedan utvärderades mot effektmålen, till exempel om föreslagen möblering verkligen skulle bidra till känslan av skolan som ett andra hem eller inte.

Effektmålen följde sedan med in i förfrågningsunderlaget och var en del av partneringen för upphandlingen. Byggbolaget och alla underleverantörer blev engagerade i målen. De strävade därför efter att även tekniska installationer skulle bidra till att målen uppnåddes. Att ständigt påminna alla om vilka mål man har kommit överens om gjorde att alla inblandade själva granskade sina förslag utifrån dessa mål.

Skapa en stabil organisation med rätt kompetens

En framgångsfaktor för en omsorgsfullt utformad skola eller förskola är att involvera rätt kompetens och att ha en bra organisation som kan fungera över lång tid. Kommunen eller beställaren behöver fundera över vilka personer, kompetenser och roller som är bra att ha med sig i planeringsprocessen, vilka av dessa som finns i organisationen och vilka som behöver kompletteras med konsultinsatser. Då det finns många fallgropar i processen är det en stor fördel att ha personer med erfarenhet i projektledning och på beslutspositioner.

I större kommuner som bygger skolor och förskolor ofta finns vanligen en etablerad organisation för att driva projekt, liksom det finns stöddokument för processen så som funktionsprogram eller lokalförsörjningsprogram. Det är dock angeläget att den enskilda förskolan eller skolan trots detta anpassas till platsen och de specifika lokala behoven i varje enskilt fall.

Brister i kontinuiteten över tid innebär ett stort kunskapstapp och att värden och förståelse försvinner, vilket påverkar både ekonomi och gestaltning. Därför är kontinuitet i kunskap och gestaltningskompetens från tidiga skeden till förvaltningsskede viktigt. Detta gäller såväl beslutsfattande aktörer som de som beställer, gestaltar och de som arbetar praktiskt i verksamheterna och har skolan eller förskolan som arbetsplats (det vill säga personal i förskola eller skola, tekniska förvaltare och driftspersonal). Det är därför viktigt att man dokumenterar processerna och de överväganden och principer som har legat till grund för en viss gestaltning.

Lärande exempel: Analysverktyg för delaktighet och kontinuitet

Forskare vid Högskolan i Gävle har tagit fram ett analysverktyg för att visualisera hur pedagogiska visioner genereras, utvecklas och förhandlas för att sedan ta fysisk form i miljöer som stödjer såväl visioner som praktik (Frelin och Grannäs, 2021). I en matris bestående av olika grader av inflytande i de horisontella kolumnerna och olika faser i processen i de vertikala skrivs de medverkande aktörerna in i respektive ruta eller rutor. Matrisen är en vidareutveckling av en tidigare modell, den så kallade ECSIT-modellen, framtagen av brittiska forskare (Daniels et al., 2017; Singer och Wollner, 2015).

	Pedagogiskt visionsarbete	Konceptutveckling	Utformning av byggnad och utemiljö	Utformning av tekniska installationer	Inredningens utformning	Användning & förvaltning
Kontroll						
Partnerskap						
Konsultation						
Information						

Figur 10. Analysverktyg utvecklat av forskare vid University of Bristol och Högskolan i Gävle för att synliggöra vilka aktörer som haft vilken grad av inflytande under olika delar av visions- och utformningsprocessen. (De två forskargrupperna har lagt fokus på olika delar av processen i sina respektive modeller. Inredningsdesign finns inte med i modellen från University of Bristol. Användning och förvaltning finns inte med i modellen från Högskolan i Gävle.) Illustration: Boverket på underlag från Frelin och Grannäs, 2021

Graderna av inflytande baseras på Sherry Arnsteins klassiska delaktighetstrappa (Arnstein, 1969), och fyra av dess nivåer har valts ut i denna modell – kontroll, partnerskap, konsultation och information. Kontroll är matrisens högsta form och innebär att aktören har inflytande över både beslut som fattas, och över villkor för andra att förhandla om inflytande. Partnerskap innebär att planering och beslutsfattande är gemensamt, och förhandlas under processen. Konsultation betyder att de berörda blir informerade och får ge återkoppling, vilken ibland kan vägas in i beslutsfattandet. Information innebär att de berörda blir informerade men informationen går bara en väg, och innebär få möjligheter till att ge återkoppling.

Fasen pedagogiskt visionsarbete innebär att de pedagogiska idéerna och värderingarna formuleras på ett tydligt sätt. Konceptutveckling innebär att såväl pedagogiska visioner som målbilder för kommunens strategiska planering i stort och förutsättningarna för den enskilda tomten omvandlas till rumsliga funktionskrav. Utformning av byggnad och utemiljö samt projektering betyder att rörelsemönster och rumssamband definieras och konkreta ritningar tas fram. Utformning av tekniska installationer omfattar de tekniska ritningarna, exempelvis gällande ventilation, el, vatten och avlopp. Inredningens utformning innebär att kulörer, möbler och annan inredning planeras – i vissa fall platsritas – och beställs. Användning och förvaltning är den i längsta fasen och innefattar tiden efter att den byggda

miljön tagits i bruk. Här ingår även återkommande utvärderingar av hur miljön fungerar och att formulera eventuella förändringsbehov.

Matrisen kan användas för att åskådliggöra kontinuiteten och sammanställningen i projektgruppen.

- Vilka kompetenser finns?
- Finns de med över flera skeden?
- Behöver någon kompetens rekryteras/tillkomma under något skede för att få en komplett bild av behov och förutsättningar?

En framgångsfaktor är om flera aktörer deltar under flera olika faser i processen, liksom om det pedagogiska perspektivet finns representerat i de högre delaktighetskategorierna.

Referenser

Arnstein, ”A ladder of citizen participation” i ”Journal of the American Institute of Planners”, Taylor and Francis, 1969

Daniels et al., ”Design as a social practice: The design of new build schools”, Oxford Review of Education”, 2017

Frelin och Grannäs, ”Designing and building robust innovative learning environments” i ”Buildings”, MDPI, 2021

Singer och Wollner, ”Exchanging ideas for the ever-changing school” i Woolner (ed.), ”School Design Together”, Routledge, 2015

Relaterad information

På Boverket

[Arkitektonisk kvalitet i offentlig upphandling](#)

4 Aktörer och roller i processen

Omsorgsfull och hållbar gestaltning av skolor och förskolor förutsätter ett samspel och samarbete mellan flera olika aktörer under olika skeden av processen. Aktörerna deltar under olika skeden av processen och har olika roller.

Kommunens aktörer

Offentliga aktörer har enligt politiken om gestaltad livsmiljö ett särskilt ansvar att gå före och visa på gott exempel. Genom sitt huvudansvar för att tillgodose behovet av utbildningsplatser i skola och förskola i kommunen, har kommunen en central roll i planering, byggande och förvaltning av förskolor och skolor.

Kommunen har olika roller i gestaltningsprocessen – från tidiga planeringskedan till förvaltning. I vissa fall utgör den beställare och huvudman. Därutöver har kommunen alltid ett myndighetsansvar enligt olika lagstiftningar (plan- och bygglagen, skollagen, arbetsmiljölagen, miljöbalken) där olika kommunala förvaltningar fattar beslut, ger tillstånd och bedriver tillsyn under gestaltningsprocessens gång.

Även om alla kommuner har samma uppdrag så ser kommunernas organisation i nämnder och förvaltningar olika ut. I denna vägledning har vi valt att kalla aktörerna på följande sätt, även om funktionerna alltså kan ha andra benämningar/titlar.

Kommunala politiker

De kommunala politikernas roll är att ange den politiska visionen för skolor och förskolor. De styr verksamheten genom beställning av program, riktlinjer och policyer. Politikerna fattar också beslut om budget, både för drift och för kommunala satsningar och investeringar i skola och förskola. Oftast handlar det om flera politiska beslut på olika nivåer.

Förenklat kan sägas att utbildningsförvaltningen beslutar om hyreskostnaden, fastighetsförvaltningen och/eller kommunstyrelsen beslutar om investeringens storlek och stadsbyggnadsnämnden om detaljplan och bygglov.

Förvaltning med ansvar för lokaler och fastigheter

På den kommunala sidan är det ofta den förvaltning som ansvarar för kommunens fastigheter, byggnader så väl som utemiljöer, som har en nyckelroll i gestaltningsprocessen, både som planerande och genomförande funktion (kommunen som byggaktör). Det är ofta denna förvaltning som är uppdragsgivare till arkitekterna. Ibland finns lokalförvaltningen

inom ett kommunalt fastighetsbolag. En strategisk lokalplaneringsfunktion kan då finnas under kommunstyrelsen eller kommunledningen.

Lokal- eller serviceförvaltningen har också en viktig roll som förvaltare och driftsansvarig för kommunala skolor och förskolor. Förvaltningen är den tidsmässigt längsta fasen i en byggnads eller utemiljös livscykel och därför avgörande för att vidmakthålla och utveckla gestaltningen över tid.

Utbildningsförvaltning

Utbildningsförvaltningen har en nyckelroll i egenskap av den aktör som organiserar och strukturerar skolans och förskolans verksamhet, vilket utgör viktiga förutsättningar för gestaltningen av de fysiska miljöerna. De är ofta beställare av lös inredning och viss fast inredning samt lekturstuning. En lokalstrateg med ansvar för utbildningslokaler har med fördel ett nära samarbete med (den blivande) rektorn.

Stadsbyggnadsförvaltning

Det är kommunerna som i enlighet med PBL har ansvar för att upprätta och fatta beslut om en detaljplan för den fastighet där den enskilda förskolan eller skolan ligger. Oftast fattas beslutet av kommunens byggnadsnämnd och detaljplanen tas fram av stadsbyggnadskontoret.

Stadsbyggnadskontoret hanterar också ansökan om bygglov för skolan eller förskolan samt ger startbesked och slutbesked. I en del fall byggs skolor och förskolor på tomter som redan omfattas av en befintlig detaljplan, en äldre stadsplan eller motsvarande. I de fallen blir gestaltungsarbetet en bygglovsfråga där dialog med den enskilda handläggaren är viktig för att bestämma lämplig utformning. Stadsbyggnadskontoret ska också beakta kulturmiljöfrågor vid lovprövning av nybyggnad, tillbyggnad och ombyggnad samt att det finns friyta vid skola och förskola som är tillräckligt stor och lämplig för lek och utevistelse.

Stadsbyggnadskontoret kan också ha ansvar för översiktsplanen där frågorna om tillgång till skola och förskola kan komma in på ett övergripande plan med exempelvis lokaliseringsprinciper som gäller för kommunen som helhet.

Mark- och exploatering

Den funktion i kommunen som hanterar mark- och exploateringsfrågor har en viktig roll för inköp av mark för skola och förskola eller för att säkerställa att tillräckligt mycket av kommunens egen mark avsätts för sköldamål på lång sikt. Genom markanvisning och exploateringsavtal kan vissa krav på utformning ställas.

I samband med större exploateringar har de en viktig funktion i val av en tomt som tillgodoser grundläggande förutsättningar. Här bestäms vilka tomter med tillhörande egenskaper som sedan ska hanteras i planering

och byggande. Detta är viktigt för genomförandekonomin och möjligheten att uppnå målsättningar om utformning, gestaltning, kvalitet. Det är också viktigt att få rätt tomt för att kunna minimera klimat och miljöbelastning.

Gatu- och parkförvaltningen

En viktig aktör är den förvaltning som ansvarar för allmän plats så som gator, torg, parker, grönområden och utemiljöer i kommunerna. Den hanterar dels trafik, skolvägar och parkering, dels anläggning och förvaltning av parkmark som kan ligga i anslutning till skolan eller förskolan. I vissa fall sköter de även planering och byggnation av förskolans eller skolans utemiljö.

Miljöförvaltningen

Miljöförvaltningen har en viktig roll för att kontrollera miljöaspekter såsom buller och luftkvalitet i både byggnad och utemiljö. Miljöförvaltningen är ofta med i detaljplaneringen för att säkerställa att dessa aspekter tas omhand.

Inför start eller ändring av förskole- och skolverksamhet ska huvudmannen enligt miljöbalken alltid göra en anmälan om verksamheten till kommunen. Det är Miljöförvaltningen som godkänner anmälan.

[Miljöbalken fokuserar på hälsorisker](#)

Fritids- och kulturförvaltningen

Dessa förvaltningar har en viktig roll under framför allt planering och projektering samt förvaltning för att samnyttjande av utemiljöer och lokaler ska fungera på ett bra sätt, såväl ur elevernas som personalens perspektiv. Det kan exempelvis handla om samnyttjande av lokaler för idrott och kulturskola.

Kulturförvaltningen har också en viktig roll i arbetet med gestaltning i antikvariskt värdefulla miljöer. Vid ombyggnad och tillbyggnad av befintliga skolmiljöer eller vid nybyggnad i kulturmiljöer kan kulturförvaltningen därför vara en viktig samarbetspart.

Kulturförvaltningen kan också vara en viktig samarbetspart vid planering, gestaltning och genomförande av konst i offentliga skolor och förskolor.

Andra viktiga aktörer

Byggherren

Byggherren är den som för egen räkning utför eller låter utföra projekterings-, byggnads-, rivnings- eller markarbeten (1 kap. 4§ PBL). Byggherren behöver inte vara en fysisk person utan kan även vara en juridisk person som till exempel ett företag, en bostadsrättsförening, en kommun, en

region eller en statlig myndighet. Byggherren, ibland även kallad byggaktören, har en viktig roll när nya förskolor eller skolor ska byggas eller befintliga miljöer ska byggas om eller byggas till. Dels genom det formella ansvaret för att följa lagar och förordningar, dels för att realisera en omsorgsfull utformning tillsammans med beställare och entreprenörer. Kommuner och andra offentliga aktörer har ett särskilt ansvar för en god gestaltad livsmiljö i rollen som byggaktör.

[Byggherrens ansvar](#)

Fastighetsbolag

En del kommuner har egna fastighetsbolag som äger och förvaltar kommunala fastigheter för samhällsändamål så som skolor och förskolor. Ofta är denna typ av bolag viktiga såväl som beställare, byggaktörer och förvaltare.

Det finns också privata fastighetsbolag som äger samhällsfastigheter. En allt större del av kommunernas lokalförsörjning av pedagogiska lokaler sker genom inhyrning från externa fastighetsägare. Detta gäller såväl vid nyproduktion som vid inhyrning i existerande byggnader. Privata aktörer har också en stor betydelse för att bevara och utveckla gestaltningen under driften och den långsiktiga förvaltningen.

Drift och underhåll av byggnader och utemiljö

Drift och underhåll av byggnader och utemiljön är den tidsmässigt längsta fasen i den fysiska miljöns livscykel. Den behöver bygga på en förståelse för gestaltningens ursprungliga intentioner, till exempel den pedagogiska visionens betydelse för valet av möbler och material eller för vegetationens skötsel. Samtidigt behöver saker som inte fungerar uppmärksammas och lyftas till verksamhetsledning och fastighetsägare.

Arkitekter – husarkitekter, landskapsarkitekter och inredningsarkitekter

Arkitekter har en nyckelroll för gestaltningen i allt ifrån lokalisering, planering, skissande och projektering, till inredning och utemiljö. Arkitekter kan ha flera olika roller och fungera som beställare på de olika kommunala förvaltningarna, de kan vara processledare eller projektledare för hela eller delar av projektet och de kan vara konsulter som ritar och projekterar byggnaden, utemiljön och inredningen. De olika arkitektrollerna samarbetar med fördel med varandra och är involverade under hela processen för att säkerställa en god gestaltning.

Rektor och personal på skolan eller förskolan

Personalen har en nyckelroll för att beskriva behov och önskemål från den specifika verksamheten särskilt om det är en miljö som ska byggas om eller byggas till och det finns en befintlig verksamhet att utgå ifrån. Rektor har en nyckelroll som företrädare för hela verksamheten.

Pedagoger och annan personal har också stor betydelse för att beskriva konkreta behov och diskutera olika lösningar med arkitekterna.

Rektor har med fördel nära samarbete med den kommunala lokalstrategen för utbildningslokaler, byggherren, de olika arkitekterna, lärare, förvaltaren och i det fall en sådan finns även processledaren. Lärare och övrig personal har med fördel ett nära samarbete med rektorn, eventuell processledare och med eleverna.

Fackliga representanter

Processen gynnas om de fackliga organisationerna involveras så tidigt som möjligt. Personalen (arbetstagarna) representeras av sitt skyddsombud i arbetsmiljöfrågor. Skyddsombudet kan vara en viktig länk mellan arbetstagare, arbetsgivare och byggherre.

Barn och elever

Barn och elever tillbringar en stor del av sin uppväxt i förskola och skola. De är experter på sin egen närmiljö och har också rätt enligt barnkonventionen att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem. De kan bidra med mycket värdefull information om sina behov, vilka kvaliteter i miljön som de uppskattar, respektive inte uppskattar och ge konkreta inspel till utformningen.

Om det handlar om en fysisk miljö som ska byggas om eller byggas till behöver barnen alltid involveras i processen. Barn och elever har med fördel ett nära samarbete med de lärare som är involverade i gestaltungsprocessen och med en eventuell processledare.

Från och med årskurs 7 i grundskolan och i gymnasieskolan har eleverna rätt att medverka i skolans arbetsmiljöarbete genom att utse elevskyddsombud. Elevskyddsombuden utses av alla elever, och representerar alla eleverna.

Upphandlare

Personer på kommunen som stöttar tjänstepersonerna med upphandlingen av konsulter och entreprenörer kan tidigt behöva involveras i processen för att få en förståelse för vilken typ av projekt det är och anpassa upphandlingen efter det. Det är angeläget att upphandlingsförfarandet väljs utifrån de behov som finns i varje enskilt projekt.

[Processtöd – Offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö](#)

5 Tidiga skeden

En bra grund för att gestalta en hållbar skola eller förskola läggs i tidiga skeden, det vill säga redan under planeringen. Analyser av behov och kapacitet utgör tillsammans med tidiga diskussioner om mål viktiga utgångspunkter. En god kunskap om de formella och ofta parallella processerna för till exempel detaljplan och bygglov är centrala för att gestaltningens intentioner ska kunna realiseras under genomförandet.

Att tänka på vid gestaltningen

- Kartlägg processen och tydliggör kritiska moment så att alla inblandade förstår de olika stegen.
- I de tidiga skedena tas många beslut som påverkar hur den fysiska miljön kan användas, exempelvis gällande lokalisering, placering på tomten och entréförhållanden. Detta behöver alla aktörer, inklusive verksamheten, känna till.
- Planera för utvärdering, uppföljning och erfarenhetsåterföring. Avsätt medel redan i tidiga skeden för att testa och förbättra miljöerna såväl under tillblivelseprocessen som efter att de har tagits i bruk.

Flera parallella processer som måste gå i takt

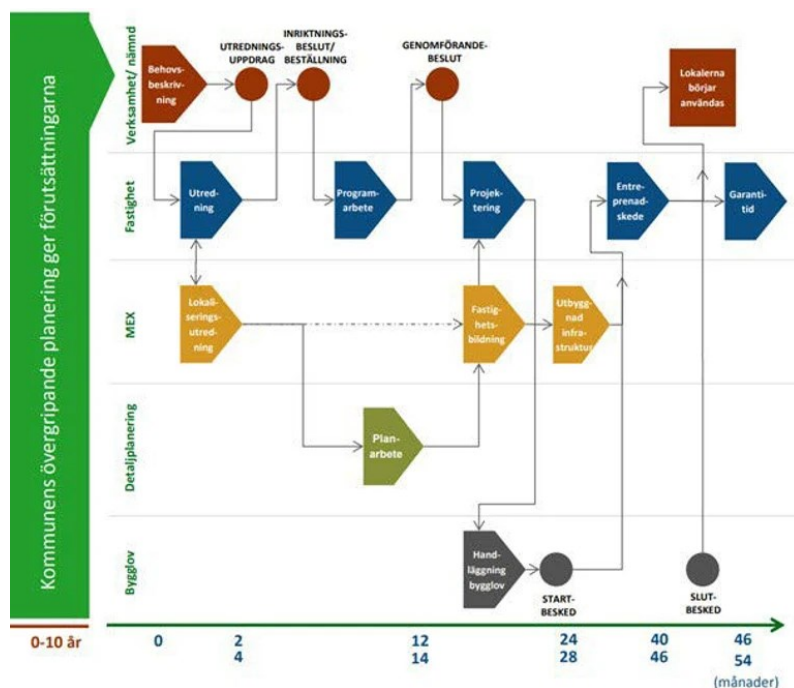
Byggandet av en skola eller förskola styrs av flera processer som ofta sker parallellt. Med komplicerade tomter behöver man ofta projektera parallellt med att detaljplanen tas fram så att man kan garantera att byggrätten och friytan blir tillräckligt stor. Utöver detaljplaneringsprocessen behöver det i vissa fall även ske en fastighetsbildning.

Även om man planerar långsiktigt så kan mycket hända på vägen. En sämre världsekonomi påverkar bostadsbyggandet som i sin tur påverkar behovet av skolor och förskolor. Läroplaner som ändras påverkar skolans verksamhet och organisation. Detaljplaneprocesser kan dra ut på tiden på grund av överklaganden eller på att de behöver gå i takt med utbyggnad av kommunal infrastruktur. Det handlar mer om att hela tiden vara aktiv i processen och samverka med olika parter och göra professionella bedömningar under resans gång.

Lärande exempel: Processbeskrivning för förskolor i Umeå kommun

Processen att bygga en skola eller förskola är komplex och omfattar flera olika aktörer som behöver samverka och samspela. I Umeå kommun tog man 2010 ett funktionsprogram för förskola som har utvärderats och reviderats 2021. I funktionsprogrammet finns bland annat processen beskriven från behovsbeskrivning till garantitid. Det är en snårig väg, men

processkartan gör det ändå lätt att följa vilka moment som behöver ske parallellt när och vid vilka tidpunkter som beslut måste fattas. Kartan illustrerar också vilken förvaltning som gör vad och hur lång tid olika moment tar. En förutsättning för att denna process ska fungera är dock kommunens övergripande planering.



Figur 11. Denna bild beskriver Umeå kommuns lokalförsörjningsprocess vid byggande av nya verksamhetslokaler som till exempel en skola eller förskola. Den visar vilka aktörer/förvaltningar som är involverade, på vilket sätt och vid vilken tid. Som en grundförutsättning ligger kommunens övergripande planering som omfattar såväl lokalförsörjningsplanering, översiktsplanering och verksamhetsplanering. Illustration: Umeå Kommun

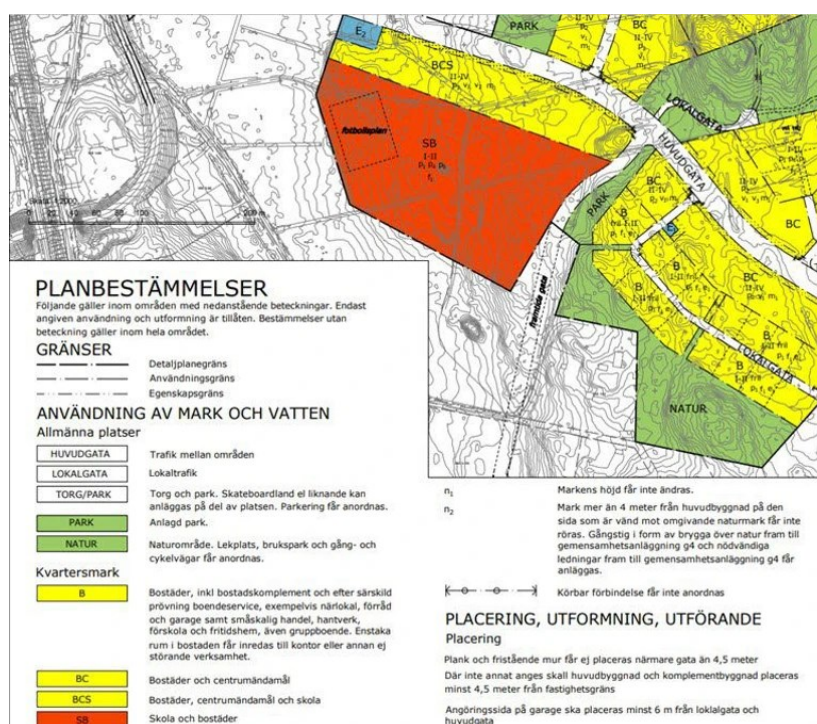
Lärande exempel: Planering och omplanering av Adolfsbergsskolan i Knivsta

I Knivsta kommun pågår en utveckling av samhället Alsike. I Alsike fanns sedan tidigare en F-9 skola. Denna skola skulle inte räcka till för den ökade befolkningen och kommunen behövde därför bygga en ny skola. I takt med att bostäderna växte fram uppstod behovet av en idrottsanläggning och park. I detaljplanen för den nya bebyggelsen fanns det en tomt för förskola och skola, men inte för en idrottsanläggning. Idrottshallen krävde därför en ny detaljplaneprocess. Då kom man fram till att det var bra att bygga en hel anläggning med idrottshall och att i parken intill skolan anlägga ytterligare funktioner så som allaktivitetsyta/bollplan, friidrottsanläggning med löparbana, gradänger, utegym och grillplats för skolämnet idrott och hälsa. Visionen om Skolan mitt i byn växte fram under processen. Här var samverkan mellan förvaltningarna var A och O.

En annan planeringsfråga handlar om hur skolan ska få ett tillräckligt stort elevunderlag från början. Detta är en viktig aspekt eftersom en ny skola är en dyr struktur med en hög årshyra som är lika stor oavsett antal

elever. Med ett färre antal elever blir lokalkostnaden per elev mycket hög, vilket får konsekvenser för kommunens ekonomi. I Adolfsbergsskolan var det därför viktigt att fylla lokalerna så mycket som möjligt från dag ett.

Från början var det oklart vilken struktur Adolfsbergsskolan skulle ha. Slutligen bestämde kommunen att den skulle byggas för åk 5–9. För att kunna fylla den nya skolan direkt när den stod klar, byggdes den befintliga skolan i Alsike till med större matsal och kök och kompletterades med paviljonger med tolv klassrum. Detta skedde parallellt med planering och byggande av Adolfsbergsskolan. När denna stod klar 2019, kunde tolv klasser från den gamla skolan genast flytta in.



Figur 12. Utsnitt av detaljplan för bland annat Adolfsbergsskolan (antagen 2013). Skolområdet i planen är markerat rött med beteckningen SB (skola och bostäder). I planen ryms inte idrottshallen. Den omfattas i stället av en annan detaljplan. Källa: Knivsta Kommun

Lokalisering och val av tomt

Det är i de tidiga skedena av planprocessen som flera av förutsättningarna för en bra förskola eller skola sätts. Det kan handla om att få fram bra och tillräckligt stora tomter i bra lägen, närhet till grönområden eller samlokalisering med andra funktioner. Planeringen berör många olika förvaltningar och är inte bara en fråga för stadsbyggnadskontoret utan minst lika mycket för utbildningsförvaltningen och för kultur- och fritidsförvaltningen.

Lokaliseringen av skola och förskola är en process som framför allt hanteras i tidiga skeden i samband med programarbete och exploatering. Här

bedömer kommunen tomtens lämplighet, om den är tillräckligt stor för ändamålet och vilka egenskaper den har.

Om det fattas tomter eller om tomterna har fel förutsättningar för att vara ändamålsenliga för förskola, skola eller för en idrottshall blir det väldigt svårt att kompensera för detta i efterhand. Därför är det viktigt att den som beställer en förskola eller skola inte kommer in för sent, utan att även verksamhetens behov blir en del av lokaliseringsprocessen.

Ett stöd i lokaliseringen kan vara att ta fram lokaliseringskriterier för förskolor och skolor. Kriterierna kan tas fram både för hela kommunen och för ett specifikt skolprojekt. Med hjälp av lokaliseringskriterier kan olika alternativa lokaliseringar vägas mot varandra och valet av tomt blir mer transparent.

Ha koll på detaljplaneprocessen

När tomten för skolan och förskolan är vald ska den hanteras i en detaljplan. Om det är en befintlig förskola eller skola som ska byggas om eller till behöver gällande detaljplan ge utrymme för detta. Om det handlar om nybyggnad behöver en ny detaljplan tas fram.

I detaljplanen ska många olika intressen vägas mot varandra och därför är det angeläget att frågorna om skola och förskola kommer in i ett tidigt skede av planläggningen så att lämpliga och tillräckligt stora tomter kan säkras.

Den formella planprocessen regleras i plan- och bygglagen (PBL) och det är upp till kommunen att göra avvägningar mellan olika intressen. Det är angeläget att beställaren av skola eller förskola förstår hur planprocessen fungerar i den egna kommunen, hur framtagandet av en detaljplan går i takt med utbyggnad av till exempel VA och annan infrastruktur, hur och vad beställare och verksamhet kan påverka och vem man ska prata med i sin kommun.



Figur 13. Bild av den formella planprocessen med normalt planförfarande enligt PBL. Innan den formella planprocessen startar, behöver frågor om lokalisering och innehåll i planen vara utredda. Illustration: Boverket

I detaljplanen kan kommunen också reglera aspekter som har stor betydelse för gestaltningen av skola och förskola. Det kan handla om byggrätt, placeringen av byggnaden på tomten, angöring, lastning, lossning, parkering, buller, sparande av befintlig grönska och topografi.

En enskild huvudman som avser att nyttja en befintlig byggnad för att bedriva skola eller förskola, behöver söka bygglov för sin verksamhet även om byggnaden inte behöver byggas om. Om detaljplanen inte medger verksamhet för skola eller förskola kan kommunen som planmyndighet behöva ändra detaljplanen innan bygglov kan beviljas.

[Detaljplaneprocesserna](#)

[Gestaltning i detaljplanering](#)

Använd hela gestaltningsprocessen för att testa olika typer av lärmiljöer

Med hjälp av prototyper kan fysiska miljöer byggas upp och testas i verklig skala för att sedan modifieras utifrån verksamhetens upplevelse av dem innan en mer permanent version av miljön eller möbelen byggs upp eller produceras. Denna metod kallas ofta för iterativ design och kan användas redan i tidiga skeden.

Lärande exempel: Prototyper på Glömstaskolan utvecklade nya lärmiljöer i ett tidigt skede

Glömstaskolan i Huddinge kommun startades upp 2013 i tillfälliga paviljonger i väntan på att en permanent skola skulle byggas. En lärmiljökonstult anlätades för att hålla workshops med pedagogerna för att redan i de tillfälliga lokalerna börja utveckla och testa idéer kring lärmiljöer som förbättrar undervisningskvaliteten genom att möta elevernas behov, öka tryggheten och minska stress. Dessa workshops hölls varje halvår under flera års tid och resulterade i lärmiljöer indelade i olika zoner.

Zonerna ska vara tydliga för eleverna att identifiera och använda. Att minska på mängden möbler var en idé som testades, liksom att skapa trygga zoner och zoner för umgänge. Flödet – hur lätt det var för pedagoger och elever att förflytta sig - genom de olika zonerna var en annan sak som undersöktes. Hemvisterna ritades från början för att rymma två klasser i lika stora klassrum, men efter att den lösningen testats ändrades strukturen till att varje hemvist fick ett större och ett mindre klassrum. Även prototyper för olika möbler testades i verklig skala på plats, utvärderades och modifierades i vissa fall. En trappmöbel och dess placering, och sittnischers djup var några saker som ändrades efter testomgången.

6 Stödjande dokument

Det finns flera olika typer av styr- och stöddokument som kan vara till hjälp för att omsätta visioner och önskvärda kvaliteter till fysiska miljöer i förskola och skola. Pedagogiska visionsprogram och funktionsprogram som tagits fram genom en förvaltningsövergripande samverkan möjliggör en smidigare process i det enskilda projektet. De behöver dock uppdateras kontinuerligt för att förankringen hos olika aktörer och förvaltningar ska bestå över tid.

Att tänka på vid gestaltningen

- Ta fram kommunövergripande dokument – exempelvis funktionsprogram och pedagogiskt visionsprogram - och gemensamma visioner för att ge riktning och stärka en långsiktig kunskapsuppbyggnad.
- Ta även stöd i kommunövergripande planeringsdokument så som översiktsplan, lokalförsörjningsprogram och arkitekturstrategi.
- Sammanställ projektspecifik dokumentation av processen, exempelvis i form av en bok eller film. Det är ett sätt att bygga rumslig kompetens (det vill säga kunskap om hur de fysiska miljöerna är tänkta att användas och vilka kvaliteter som inte får försvinna) hos användarna och förvaltarna av byggnad och utemiljö.



Figur 14. Kommunövergripande planeringsdokument och program kan vara till stöd under hela gestaltningsprocessen. Illustration: Boverket

Förvaltningsövergripande visioner och målbilder visar vägen under gestaltningsprocessen

Planeringen av förskolor och skolor behöver ta avstamp i flera förvaltningsövergripande dokument som rör samhällsplanering i stort som till exempel översiktsplanen och lokalförsörjningsplaner. Utöver det kan en konkret, gemensam vision för kommunens utveckling vara till stöd när målbilden för ett specifikt projekt formuleras.

Lärande exempel: Vision för Bjuvs kommun som utgångspunkt för arbetet med Brogårdaskolan

I Bjuvs kommun fanns ett visionsdokument med tre mål som alla hade betydelse för arbetet med den nya Brogårdaskolan. Dessa mål var:

- Stolthet och framtidstro,
- Ta tillvara Bjuvs arkitektoniska arv och
- Kommunen som en attraktiv arbetsgivare.

Aktörsgemensamma målbilder vad gäller god gestaltning som stödjer såväl inlärning som välbefinnande är av stor betydelse för att nå ett gott slutresultat i förskole- och skolprojekt. Målbilderna behöver följa med hela vägen från planering till färdig byggnad och även vara ett aktivt stöd när den byggda miljön tas i bruk.

Lärande exempel: Politiskt beslut gällande pedagogisk inriktning för Prästamosse skolan i Skurup gav gestaltungsprocessen en gemensam målbild

I Skurup skulle kommunen bygga en ny F-9 skola, Prästamosse skolan. I samband med det fattade politiken beslut om att det skulle vara en så kallad hjärnsterk skola. Detta innebar att skolans fysiska miljö skulle utformas för att på bästa sätt stärka elevernas möjlighet till koncentration, inlärning och välmående. Beslutet genomsyrade sedan hela processen med att gestalta den nya skolan.

Gestaltungsarbetet utgick från aktuell hjärnforskning och det anordnades ett antal workshops med olika deltagargrupper. I gruppen med brukare och beställare deltog exempelvis pedagoger, förvaltningschef, skolspecialist, arkitekter, byggföretag och kommunala tjänstepersoner. Eleverna hade representanter för respektive årskurs och träffades tillsammans med lärare, arkitekt, landskapsarkitekt, byggföretag, projektledning, skolledning och kommunpolitiker. Det anordnades även en separat workshop med politiker och byggare.

Fokus för workshoparna var frågor som att:

- skapa en gemensam målbild,
- formulera önskat framtida arbetssätt,
- identifiera behov för såväl elever som personal.

Det handlade också om byggnadens logistik och rumssamband samt gemensam genomgång av lokalprogram och planlösningsförslag som skulle ligga till grund för projekteringen. För att sätta målbilden ”en hjärnsterk skola” i fokus fördes diskussionerna utifrån begrepp hämtade från neurovetenskap, psykologi, pedagogik och informationsteknologi.

Pedagogiskt visionsdokument och funktionsprogram stärker en långsiktig kunskapsuppbyggnad

En fysisk lärmiljö är en miljö där lärande är tänkt att äga rum, såväl utomhus som inomhus. Den kan se ut på många olika sätt. För kommunen eller den enskilde beställaren gäller det att fundera igenom hur den enskilda förskolan eller skolans fysiska miljö kan bidra till såväl bättre lärmiljöer som livsmiljöer för barn och unga.

Styrande respektive stödjande kommunala dokument kan vara till stor hjälp i detta sammanhang, även för en fristående skolhuvudman. Det handlar om funktionsprogram eller pedagogiska visionsprogram. Viktigt är att dokumenten tas fram i en förvaltningsövergripande process, utvärderas och revideras med stöd av enskilda förskole- eller skolprojekt.

Att ha ett gemensamt dokument som är förankrat med verksamheten underlättar processen. Det blir färre frågor för att man är överens om hur det ska vara. Det blir ett dokument för alla att stödja sig mot i till exempel plansammanhang eller i utformningsfrågor.

Funktionsprogram som stödjer gestaltningen

Ett funktionsprogram för förskola respektive skola är ett underlag och stöd för att planera och utforma förskolor och skolor. Det är ett övergripande visionsdokument där kommunen preciserar målsättningar, krav på funktioner och tekniska krav på byggnader och utemiljö. I vissa fall innehåller funktionsprogrammet även utformningskrav gällande specifika rum. Syftet är att i ett samlat dokument visa vilka rums- och sambandsfunktioner skolans eller förskolans lokaler behöver ha för att stödja och ge goda förutsättningar för det pedagogiska arbetet. Syftet kan också vara att samla kunskap och idéer kring processen.

Funktionsprogrammen är en viktig kunskapsbas i hela planerings-, exploaterings- och förvaltningsprocessen. Det tar ofta sin utgångspunkt i lokala förutsättningar och politiska mål, och programmets omfattning och detaljnivå kan därför se olika ut i olika kommuner. Större tillväxtkommuner som frekvent bygger eller hyr in nya skolor och förskolor tar ofta fram funktionsprogram eftersom det effektiviserar arbetet i det enskilda projektet – vissa beslut gällande gestaltningen har då redan fattats på en förvaltningsövergripande nivå och kräver därför inte ytterligare förankring. Funktionsprogrammet underlättar också upphandling och eventuell inhyring genom att det tydliggör generella krav på den fysiska miljö som eftersträvas.

Funktionsprogrammet kan vara en framgångsfaktor i processen att bygga en förskola eller skola med hög kvalitet. Med ett samlat dokument där målsättningar och krav finns preciserade blir grunden den samma i varje

enskilt projekt. Funktionsprogrammet är ett viktigt verktyg i kommunikationen med bland annat konsulter inom olika områden. En checklista för inredning och möbler gör det exempelvis enklare för byggprojektledare med mindre erfarenhet att säkerställa att konsulterna levererar det som efterfrågas. Det är viktigt att funktionsprogrammet är lätt att läsa och ta till sig för alla inblandade aktörer, oavsett yrkesbakgrund och bransch.

I förvaltningsskedet kan en tydlig styrning i funktionsprogrammet främja en bättre driftsekonomi genom att det blir färre frågor och önskemål om att anpassa och bygga om. Om behovet ändå uppstår kan funktionsprogrammet vara ett stöd.

Lärande exempel: Funktionsprogram för förskola i Umeå kommun

Umeå kommun har ett funktionsprogram för förskola sedan 2010. Funktionsprogrammet ägs av Utbildningsförvaltningen i Umeå kommun, och har tagits fram i nära dialog med Teknik och Fastighet, inklusive Städ- och måltidsservice, och Miljökontoret. Dokumentet reviderades 2021 (efter drygt 10 års användning) eftersom verksamheten upplevde att de lokaler som byggdes enligt programmet inte längre uppfyllde de behov man hade.

Ett viktigt underlag till revideringen av funktionsprogrammet var en enkät som skickades ut till verksamheterna i de senast byggda förskolorna. Personalen fick utvärdera sina lokaler och hur de fungerar i praktiken. Verksamheterna ville ha fler mötesrum och samtalsrum och saknade administrativa ytor. Förskolorna önskade fler egna avdelningsytor och mindre gemensamma ytor, vilket den tidigare versionen av funktionsprogrammet förespråkade. Detta resulterade i att man i det reviderade funktionsprogrammet har tagit fram en typavdelning som kan sättas i en 4, 6 eller 8-avdelningsförskola. Tanken är att den enskilda byggnaden i stort anpassas efter platsens förutsättningar, medan avdelningarna är mer likartade överallt i kommunen. Även möbleringen och fast inredning finns beskrivet i Umeås funktionsprogram.

I Umeå var revideringen ett sätt att förankra dokumentet hos ny personal ute i verksamheten. En annan anledning att revidera ett funktionsprogram kan vara att en ny läroplan ställer nya krav på de fysiska miljöerna.

[Lokalfunktionsprogram \(på Umeå kommuns webbplats\)](#)

Pedagogiskt visionsprogram som tydliggör

En del kommuner tar även fram ett pedagogiskt visionsprogram. Det är ett förvaltningsövergripande dokument som snarare lyfter pedagogiska målsättningar än de specifika yt-, funktions- och utformningskrav som ett funktionsprogram behandlar.

Lärande exempel: Framtidens pedagogiska lärmiljöer för skolan i Knivsta kommun

I samband med att Adolfsbergsskolan i Knivsta började planeras initierade kommunledningskontoret ett gemensamt visionsarbete för framtidens lärmiljöer i hela kommunen som en parallell process. Lokalförsörjningsstrategen bjöd då tillsammans med utbildningschefen och projektchefen för kommunens fastighetsbolag in kommunens samtliga rektorer för skolor och förskolor, park- och naturförvaltningen, stadsbyggnadskontoret med flera. Med hjälp av en processledare anordnades workshops och studiebesök på andra skolor och förskolor för att skapa en gemensam kunskapsbas. Arbetet resulterade i ett pedagogiskt visionsprogram för hela kommunen, vilket blev en nyckel för att skapa en gemensam vision för Adolfsbergsskolan. Visionsprogrammet beskriver bland annat hur de bästa förutsättningarna för lärande kan skapas och hur de kommungemensamma nyckelorden inspiration, interaktion och progression kan omsättas i fysiska miljöer. Ett stort värde i processen var också den kunskapsbas med gemensamma referenser från studiebesök på skolor och förskolor som gruppen byggde upp tillsammans.

Kommunala riktlinjer för utemiljöer vid skolor och förskolor

Enligt plan- och bygglagen, PBL, ska det på tomter som bebyggs med skolor, förskolor eller fritidshem finnas en tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse på tomten eller i närheten av den. (8 kap. 9§ PBL)

Boverket har tagit fram allmänna råd som preciserar kvaliteter och placering av friytan. (BFS FRI 2015:1) För att behovet av friytor ska kunna tillgodoses har flera kommuner tagit fram egna riktlinjer för utemiljöer vid skolor och förskolor. Riktlinjerna avser ofta både storlek, struktur och kvaliteter.

”Husboken” – dokumentation av idéerna bakom gestaltningen

En stor utmaning är att vidmakthålla gestaltningen i förvaltningsskedet när verksamheten har tagit förskolan eller skolan i bruk. Det kan därför finnas behov av att under processens gång ta fram en ”husbok” – det vill säga en dokumentation av de bärande pedagogiska idéerna bakom gestaltningen och en beskrivning av viktiga värden som byggts in i de fysiska miljöerna. Dokumentationen kan vara ett sätt att bygga rumslig kompetens hos användarna (det vill säga verksamheten) och hos dem som ska sköta driften av byggnad och utemiljö. Med större kunskap om hur de fysiska miljöerna är tänkta att användas och vilka kvaliteter som inte får försvinna, ökar förutsättningarna för att miljöerna ska komma till sin fulla

rätt och inte försämras genom exempelvis ommöblering eller hård ansning av vegetation.

Hammarö kommun har tagit fram en rad filmer som kan fungera som en ”husbok”.

Kommunövergripande arkitekturstrategi för den byggda miljön

Allt fler kommuner tar fram arkitekturstrategier eller arkitekturpolicyer som anger mål och inriktning för kommunens arbete med arkitektonisk kvalitet. Ett viktigt led i målet med gestaltad livsmiljö är att det offentliga agerar förebildligt, vilket inkluderar byggande av offentliga byggnader så som förskolor och skolor. En arkitekturstrategi kan ge stöd i hur kommunen kan stärka arkitektoniska värden i planering, markanvisning, byggande och upphandling.

[Kommunernas strategiska arbete med arkitektur](#)



Boverket

Box 534, 371 23 Karlskrona
Telefon: 0455-35 30 00
Webbplats: www.boverket.se